

BİR MEDENİYET DÜŞÜNÜRÜ

FARABİ

Arapçada, "şehir" anlamına gelen ve müdü'n köküne dayanan medîne isminden türetildiği kabul edilen, medeniyet kelimesinin, "yönetmek" (es-siyâse) ve "mâlik olmak" anlamları da bulunan deyn (dîn) mastarıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Medenî, Medeniyye ve Medînî kelimeleri ise "şehre mensup olan, şehirli" manasına gelmektedir.¹

Arapça-Türkçe sözlüklerin en geniş olan Kamus'ta Müdü'n kökünde ele alınan Medeniyet kelimesine Asım Efendi şu anlamları vermektedir: "Müdü'n, Kuûd vezninde yerleşmiş olmak anlamındadır. Medîne (ismi) bundan alınmıştır. Ve şehre gelmek manasınadır... Zâmahşerî, Belde'yi küçük şehre, Medîne'yi büyük şehre tahsis etmiştir. Asım Efendi, Arap dilinde 16 şehir ve beldeye Medine adının verildiğini, sadece Peygamber'in şehrine mensup olanlara Bedevî mukabili olmak üzere Medeni denildiğini, diğerlerine ise Medînî denildiğini bildirmektedir.²

"Bir terim olarak Medeniyet kelimesi, Peygamber şehri demek olan "Medinetü'n-Nebi" tamlamasıyla yakından ilişkilidir ve göçebeliliğin karşıtı olarak yerleşik olmayı (Hazari), bedeviliğin karşıtı olarak şehirliliği ifade etmektedir.

Bilindiği gibi, İslam öncesi dönemde Medine şehrinin adı Yesrib idi. Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicretinden sonra Peygamber şehri anlamına "Medinetü'n-Nebi" dendi. Daha sonra medeni ve medeniyet terimleri de buradan türetildi. Böylece İslam Peygamberi'nin Hicret'ten sonra yalnız yeni bir kent kurmakla kalmadığına, aynı zamanda yeni bir uygarlık da kurmuş olduğuna ve Medineli olmanın, kentli olmayı, medeni olmayı zorunlu kılacağına vurgu yapılmak istenmiş olabilir.

Bu kelimeden bilahare şehirli veya medenî hayat yaşamak anlamına Temeddün kelimesi türetilmiştir. Sekizinci yüz yılda başlayan tercüme esnasında Yunanca "şehir ve şehir devleti" anlamına gelen "Polis" kelimesi Medîne; "Devlet ve Devlet yönetimi" anlamına gelen, "Politeia" ise "es-siyâsetü'l-medeniyye" şeklinde tercüme edilmiştir. Bu çerçevede Medenî terimi hem sosyal hem siyasal içerik kazanmış bulunmaktadır. Nitekim Aristo tarafından insanın bu yönünü ifade etmek üzere kullanılan siyasal canlı (zoon-politikon) tabirinden mülhem olarak İslam düşünürleri insanın doğal olarak medeni bir varlık olduğunu (el-İnsanü medeniyyün bi't-tab') bildirmişlerdir. Buna bağlı olarak Farabi tarafından ilk kez adlandırılmaya başlanan ve politika, toplum bilimleri ve yönetim bilimleri konu alan "İlmü'l-Medenî", "İlmü's-Siyâse", "İlmü's-Siyâseti'l-Medeniyye" başlıklı bilim disiplinleri ortaya çıkmaya başlamıştır.

İnsanın tek başına ihtiyaçlarını karşılayamayacağını, ancak başkalarıyla yardımlaşarak dayanışma içerisine girerek ve iş bölümü yaparak bu eksikliğini giderebileceğini düşünen Fârâbî'ye ve ondan sonra pek ço Müslüman bilgine göre,

1. Lisânü'l-Arab, MDN ve DYN maddeleri

2 . Mütercim Asım, Kâmûs Tercümesi, IV, 760.

insanoğlunun tek başına hayatını idame ettirmesi mümkün değildir. Ancak toplumsal (içtimai) yapı içerisinde oluşturulacak karşılıklı iş bölümü çerçevesinde türüne özgü yetkinlikler gerçekleştirme imkânı bulabilir. Dolayısıyla insan tek başına bir kent ve medeniyet kuramaz. Kent ve medeniyet kurabilmesi için, zamanına göre gelişmiş bir toplumsal yapının bulunması zorunludur.

Tek başına aile, mahalle ve köy şeklindeki yapılar, insanın özlemini duyduğu mutluluğu sağlayacak yetkinliklere erişmesini temin edemez. Bunun için daha geniş yapılara, yani milletlere, ümmetlere, kentlere ve devletlere ihtiyaç vardır.

Aslına bakılacak olursa İslam dünyası, dokuzuncu asırdan beri Civitas karşılığı olarak medeniyet terimini ve bu terimin muhtelif türevlerini bilmekte, tanımakta ve kullanmaktadır.

Büyük İslam düşünürü Farabi'nin aynı ismi taşıyan üç ayrı kitabı olduğu gibi, Eflatun'un Devlet diyalogu üzerine de kısa bir şerhi bulunmaktadır. Farabi, el. Medinetü'l-Fazıla başlığını taşıyan erdemli kentten söz etmekte ve erdemli kentten erdemli topluma, erdemli toplumdan erdemli devlete geçmektedir. Fusulü'l-Medeni başlıklı eserinde ise site devlet yönetimi konularındaki görüşlerini kısa bölümler halinde aktarmaktadır. Kelimeyi aynıyla kullandığı es-Siyasetü'l-Medeniyye başlıklı eserinde ise devlet yönetiminin ve bir anlamda uygarlığın metafizik temellerini ele almaktadır.

İbn Haldûn ise medeniyet kelimesini bedeviyet karşılığı olarak kullanır. O, bu günkü manasıyla civilisation karşılığı olarak medeniyet kavramını “el-Hadâra” kelimesiyle ifade eder. Ayrıca “kentlilik” (Civlity) anlamına “el-Umrân” ve kentlileşmek “Urbanity” anlamına “et-Temeddün” terimlerini kullanır.

Arap dünyası başlangıçta Batı dünyasındaki Civilisation karşılığı Medeniyet terimini kullanırken daha sonra yerine İbn Haldun tarafından kullanılan hadarîyye kökünden türetilmiş olan Hadâre terimini kullanmayı tercih etmiştir.

Taşköprülü-Zâde'ye göre “insan türü sınıf ve millet, Ademoğulları birey ve kişi olarak tümüyle tabiat bakımından medeni olduklarından, yaratılışları gereği, faydalına olan şeyleri elde etmek ve zararlarına olan şeylerden kaçınmak durumundadırlar. Bunu da, her biri başkalarının elinde bulunanı arzu gücü ile alarak ve kendisine karşı duranı öfke gücü ile reddederek yapar.

Bunun sonucu, ya çatışma ve savaş, ya da en azından içten kin beslemek ve düşmanlık olur. Bu davranışlar ise temeddün (medenileşme) ve ictimâ (toplu halde yaşama), kentler kurma ve çevreyi imar etme ilkesine aykırı düşer.

Bu nedenle ilahi irade bütün şahısları içeren kanunlar ve kurallar konulmasını gerekli bulmuştur. Bu kanunlar, belirli kişilere mahsus olup diğerlerine olmayacak, ya da bir topluluğu içerip diğerini dışarıda bırakacak şekilde değil, bütün milletleri ve toplulukları aynı derecede, birlikte, dengeli ve eşit olarak kabul etmelidir.”³

On Yedinci yüzyıl Türk düşünürlerinden Kınalızâde Ali Efendi ise “medeniyet” yerine “temeddün” terimini tercih eder ve Temeddün'ü, “Tavâif-i muhtelif ve ümem-i mütebeyyinenin ictimâ-ı âmme ve teellûf ve intizâmından ibârettir” şekilde açıklar. Yani “Değişik grupların ve farklı milletlerin genel

³ . Taşköpri-zâde, Mi'yârü'l-İlm, I, 432.

toplumsal yapılarının birbirleriyle uzlaşıp düzenli olmasıdır.” Bu tanımıyla Kınalızâde, farklı din ve milletlerden oluşan yaşadığı dönem Osmanlı toplum modeline işaret etmektedir.⁴

Medeniyet, Temeddün ve Mütemeddin kelimeleri daha önce Türkçede kullanılmakla beraber pek yaygın değildi. Batı’da kullanılmaya başlanan Civilisation teriminin karşılık üzere “Medeniyet” sözcüğü dilimizde ilk defa 19. yy kullanılmaya başlamıştır.

İlk sözlük yazarlarımızdan Şemseddîn Sâmî, Medeniyet terimine şu anlamı vermektedir: “Medeniyet: ülûm ve fûnûn, sanâyi ve ticâretin semerâtından bi-hakkin istifâde ile hüsn-ü hâlde, refâh, âsâyîşte yaşayış, hazariyyet terakkîsidir.”⁵

Cumhuriyet döneminin ünlü felsefe sözlüğü yazarlarından Mustafa Nâmık Çankı ise bu terimi şöyle açıklamaktadır: “Medeniyet, kâbil-i intikâl mâhiyette olarak, dinî, ahlâkî, bedîî, fennî veya ilmî bir ihtisâs arzeden bir geniş cemiyetin, yahut birbiriyle münâsebette bulunan müteaddit cemiyetlerin bütün ferdleri arasında müşterek içtimâî hâdiselerin mecmûudur. “Medeniyet sâhâsı”, “medeniyet tabakası”, “medeniyet dilleri”nden söz edildiği gibi “medenî milletler”den de söz edilir. Bununla kast edilen şey ise; muayyen ve müşterek rûhlardan ziyâde, ilimlerinin ve fenniyâtlarının üstünlüğü gibi ictimâî teşkilâtlarının aklî vasfı ile de vahşî ve bedevî kavimlerin mukâbili bulunur. Ayrıca birbirleriyle az-çok ilişkide bulunan, iktisâdî, zihnî, ahlâkî meziyyetler, yetenekler çıkaran ferdlerin bulunduğu yerel medeniyetten söz edilir.”⁶

Kelimenin Batı dillerindeki karşılığı “Civilisation”dur. Bu kelime Latince kökenli olup kent, site anlamına gelen Civitas kelimesinden türetilmiştir. Şehirli demek olan, sivil kelimesi de buradan gelir. Civilisation şehirleşme, medenileşme anlamlarına gelmektedir. Bir terim olarak Civilisation kelimesi, Batı dillerinde ilkin 18. yy da kullanılmaya başlanmıştır.

Fransızca kullanışıyla Civilisation, İngilizce kullanışıyla Civilization terimi, Latince “kent” anlamına gelen *civitas* ve bir kentin sakini anlamına gelen *Civis*’ten; ya da bir kentin sakiniyle ilişkili olan anlamına gelen *Civilis*’ten türetilmiştir:

Medeniyet, İnsan topluluklarının gelişmiş ya da ilerlemiş hali veya belli bir aşaması, ya da belli bir gelişim türü olarak kabul edilmektedir. Medenileşmek, barbarlıktan kurtulmak, yaşam sanatlarında eğitilmek aydınlanmak, gelişmek süzülme ve evcilleşmek demektir. Ayrıca medenileştirme veya medenileşme eylemi ya da sürecine de medeniyet denir.

Aynı kökten türetilen Civility ise medeni olmak demektir. Bu terimin de sosyal düzenin ilkelerine uyma, iyi vatandaşlık gibi birçok anlamı bulunmaktadır. Ayrıca, medeni insanların ilişkilerine uygun davranış, kabalığın karşıtı olarak nezaket, ya da

⁴ . Kınalı-zâde Ali, Ahlâk-ı Alâî, III, 2 (İlm-i tedbîr-i Medîne=Kentsel Yönetim Bilimi), Kahire-1833.

⁵ . Kâmûs-ı Türkî, Medeniyet maddesi.

⁶ . Mustafa Namık Çankı, Büyük Felsefe Lügati, I, 375.

edeb anlamlarına gelmektedir.⁷

İngilizcede, medeniyet ile ilgili olarak beş ayrı terimin kullanıldığı görülmektedir:

1. Belde, kasaba ve şehir anlamına “City”.
2. Bir yerin sakini (vatandaş) anlamına “Citizen”.
3. Görgü, nezaket, saygı, kentlilik, dostane davranış ve medenilik anlamına “Civility”.
4. Geliştirme, yetiştirme, aydınlanma, terbiye etme, entelektüellik, kibarlık, kültür, töre, gelenekler ve medeniyet anlamına “Civilization”.
5. Aydınlatma, entelektüelleştirme, kibarlaştırma, terbiye etme ve eğitime anlamına “Civilize”.⁸

Civilisation kelimesi, ilkin Voltaire (1694-1778) ve Mirabeau (1749-1791) gibi Fransız yazarlar tarafından⁹, “barbarlık” kavramına karşıt olarak kullanılmaya başlandı.¹⁰ Daha sonra İngiliz yazarlar da kelimeyi aynı anlamda kullanmaya başladılar.

18. ve 19. Yüz yıllarda dünyaya egemen olan batılı güçler, Batı medeniyetini insani gelişim standardının en üst düzeyi olduğu iddiasını bütün dünyada kabul ettirmeye çalıştılar. Bu çerçevede medeniyet terimini de, Avrupa’nın, mimari, resim, edebiyat, heykel, müzik, felsefe, bilim, estetik ve entelektüel alandaki başarıları ile sosyal ve fiziksel çevre üzerindeki etkileri şeklinde sunmaya çalıştılar.

Clough’a göre, eğer bir grup insan, yüksek düzeyde estetik ve entelektüel eser üretiyor ve üyelerine fiziksel ve sosyal güvenlik sağlayabiliyorsa, o zaman medeni olarak nitelendirilebilir.¹¹

Tylor ise medeniyeti, içinde sanatın, bilimlerin ve siyasi hayatın çok iyi geliştiği ileri kültür düzeyi olarak tanımlamaktadır.¹²

Gordon Childe medeniyeti, 19. Yüz yılın ilerlemeci anlayışına göre kavramsallaştırmaya çalışarak iç toplumsal hiyerarşiler, uzmanlaşma, kentler, kalabalık nüfuslar, matematik ve yazım sanatının gelişimini medeniyetin temel özellikleri olarak takdim etmekteydi.¹³

Avrupa’yı medeniyet ile eşdeğer sayan ve Avrupa değerlerini medeniyetin ölçüsü

⁷ . Simpson vd., *The Oxford English Dictionary*, s. 256-258.

⁸ . Urdang, *The Oxford Thesaurus*, s. 62.

⁹ . Elias, *The Civilizing Process*, s. 32. (Türkçesi, *Uygarlık Süreci*, çeviren, Ender Ateşman, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.)

¹⁰ . Huntington, *The Clash of Civilizations*, s. 41.

¹¹ . Clough, *The Rise and Fall of Civilization*, s. 3.

¹² . Tylor, *Primitive Culture*, s. 1.

¹³ . Childe, *What Happened in History*, s. 117. (Türkçesi, *Tarihte Neler Oldu?* Türkçe çeviri, Alaeddin Şenel ve Mete Tuncay, Odak Yayınları, İstanbul 1974)

kabul eden Modernist düşünürler, “medeniyet” terimini ısrarla hep tekil olarak kullanmaya çalıştılar.¹⁴ Fakat Avrupa dışındaki halklar ve toplumlar ile ilgili kültürel antropoloji alanındaki araştırmalar geliştikçe, bu önyargıların farkına varan bazı Batılı aydınlar, “medeniyet” terimini tekil olarak kullanma ısrarından vazgeçtiler. Ancak İkinci Cihan Savaşı’ndan sonra medeniyet teriminin tekil olarak kullanımının yanı sıra medeniyetler şeklindeki çoğul olarak kullanımı da yaygınlık kazandı.

Bu nedenle Chandler, medeniyet teriminin eski prestijini kaybettiğini düşünür ve birçok medeniyetin varlığının kabul edilmesinin, medeniyet kavramına ilişkin iki yaklaşımın ortaya çıkmasına neden olduğunu bildirir:

Birincisi, Avrupa medeniyeti, “ideal” olmaktan çıkıp birçok ideal arasında bir ideal, diğer medeniyetlerle yan yana yaşayan bir medeniyet haline geldi.

İkincisi ise, medeniyet olgusunun insani gelişimin ileri düzeyi olarak algılanması, yerini, bir toplumu diğerinden ayıran ve o toplumu organize etme yöntemine işaret eden bir kültürel kimlik olarak algılanması yaklaşımına bıraktı. Bir başka deyişle medeniyeti, birisi sosyo-ekonomik sistem içinde insan topluluklarını örgütlemenin özgün yolu, diğeri de realiteye dair bir düşünce yöntemi, bir biliş şekli olmak üzere iki farklı anlam kazandı.¹⁵

Böylece medeniyet iki düzeyde anlaşılmaya başlandı: Tekil olarak kullanıldığında, insani şartların evrensel çerçevesini ve tarihin başlangıcından bu yana insanlığın tanık olduğu tarihsel dönüşümlerin sürecini; çoğul anlamda kullanıldığında ise, çeşitli toplum ya da kültürlerin kimliğini ifade ediyordu.¹⁶

18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa’daki medeniyet anlayışı kısmen Avrupalı bilim adamlarının Avrupa dışındaki çeşitli toplumlar üzerinde yaptıkları kültürel antropoloji araştırmalarından, kısmen de “medeniyet” teriminin gelişimine katkıda bulunan Alman entelektüel geleneğine dayanıyordu.

Fransız ve İngiliz yazarlar, ileri gelişmişlik aşaması ve diğer toplumların izleyeceği standart anlamında bir medeniyet kavramı geliştirirken, Alman düşünürler “medeniyet” ile “kültür” (*kultur*) arasında ayırım yaptılar. Aslında Alman yazar, düşünür, filozof ve tarihçiler, Alman kültürünün benzersizliğini vurgulamaktaydılar. Onlara göre her ulusun kendi medeniyeti ve kültürü vardı. Bu yüzden onların katkısı sayesinde medeniyet çoğul hale geldi.¹⁷

Norbert Elias, *The Civilizing Process* adlı eseriyle, medeniyet kavramını, Batı bilimsel geleneği içinde ele alan en ünlü düşünürlerden biridir. Elias’a göre “medeniyet”, çok çeşitli olguları, görgü türünü, bilimsel bilginin gelişimini, dini düşünce ve gelenekleri kapsar. Konut tipini, erkekler ve kadınların birlikte yaşama tarzını, hukuki cezalandırma biçimini veya gıda üretim tarzını ifade eder.¹⁸

Elias’a göre, Almanca kültür kavramı, özünde entelektüel, sanatsal ve dini

¹⁴ . Huntington, *The Clash of Civilizations*, s. 41.

¹⁵ . Chandler, *Beyond Civilization: The World’s Four Great Streams of Civilization: Their Achievements, Their Differences, and Their Future*, s. 1.

¹⁶ . Abdel-Malek, ‘The Civilizational Orientation in the Making of the New Word’, s. 571-572.

¹⁷ . Weiner, *Dictionary of the History of Ideas*, s. 616.

¹⁸ . Elias, *The Civilizing Process*, s. 3.

“olguları” ihtiva eder. Elias bu tür olgularla, siyasal, ekonomik ve sosyal olgular arasında ayırım yapar.

Fransızca ve İngilizcedeki kullanımıyla medeniyet, bir süreci ya da en azından bir sürecin sonunu, sürekli hareket halinde olan ve sürekli ileri giden bir şeyi anlatır. Sanat eserlerini, kitapları, bir halkın özgünlüğünü gösteren dini ya da felsefi sistemleri ifade eder.¹⁹ Bu durumda; medeniyet bir toplumun başarısını ifade ederken; kültür, medeniyetin ve entelektüelliğin dinamik karakterini gösterir.

Zıya Gökalp'e göre medeniyet: İktisâdî, dinî, hukûkî ahlâkî fikirlerin mecmûdudur. “Hars” diye ifade ettiği kültür ise dinî, ahlâkî, bedfî duyguların mecmûdudur. Bir medeniyetin bir millete aldığı özel biçime “kültür” veya onun ifâdesiyle “hars” denir. Medeniyet milletler arasındır, kültürler millîdir. Medeniyet millettten millete geçebilir, ama kültür geçemez. Medeniyet değiştirilebilir, ama kültür değiştirilemez. Medeniyet prensipleri akıl vâsıtasıyla, kültür ise ilhâm ve sezgi vâsıtasıyla yayılır.

Bu nedenle kültürün alanı, medeniyetin alanından daha geniştir. Söz gelimi ilkel toplumların kültürleri vardır ama medeniyetleri yoktur. Her topluluğun kendine özgü kültürü olur ama medeniyeti olmaz. Medeniyet gelişmiş topluluklara has bir özelliktir, ilkel topluluklarda bulunmaz. Nitekim Kızıl derili kültüründen, Eskimo kültüründen bahsedilir de bunların medeniyetinden söz edilmez. Kültür her toplumda bulunur, medeniyet ise belirli toplumlarda bulunur. Medeniyet kültürlerin üst düzeyde bir birleşimidir.

Günümüz medeniyet tarihi yazarlarından Edward Mc. Nell Burns, “Kültür” ve “Medeniyet” kavramlarını şöyle açıklıyor: “İnsanoğlunun şu ana kadar anlatılan gelişiminin aşamalarına “kültür” denir. Bu kelime, henüz yazı ile tanışmamış olan ve genel başarı düzeyleri oldukça ilkel olan toplumlar veya dönemler için yaygın olarak kullanılır. Ancak bu terimin başka anlamları da vardır. Bazen entelektüel alanda veya sanat alanında elde edilen başarılar için, edebiyat, sanat, müzik, felsefe ve bilim için kullanılır. Bazı tarihçiler tarafından da belirli bir ulusun veya imparatorluğun belirli bir dönemdeki karmaşık fikir yapısı, başarıları, gelenekleri ve özellikleri için kullanılır.

“Alman tarih felsefecisi Oswald Spengler medeniyetten çok gelişmiş kültürlerin gerileme dönemleri şeklinde söz etmiştir. Spengler, büyük bir ulusun veya bir imparatorluğun, altın çağına ulaştığı zaman sahip olduğu sosyal ve entelektüel yapıya “kültür” adını vermiştir. Altın çağdan sonraki kemikleşmiş, durgun dönemi de “medeniyet” olarak tanımlamıştır.

Ünlü İngiliz tarihçisi Arnold J. Toynbee de dünya tarihini birbirini izleyen kültürel bir birim dizisi olarak görür. Ancak tarih boyunca yer alan bu kültürel birimlerin her birinden “uygarlık” diye söz eder. Uygarlıklarla “ilkel toplumlar” arasındaki ayırımı büyük çapta niceliksel bir temele dayandırır. İlkel toplumlar,

¹⁹. Elias, age., 4-5.

“göreceli olarak kısa ömürlüdür, göreceli olarak küçük coğrafi bölgelerle sınırlıdır ve göreceli olarak az sayıda insanı kapsar.”²⁰

Maurice Crozet ünlü “Medeniyetlerin Genel Tarihi” isimli 7 ciltlik büyük esere yazdığı ön sözde şöyle der: “Bilimler terminolojisi içerisine Medeniyet terimi çok geç bir dönemde, ancak On Sekizinci Yüz yılın son çeyreğinde girebilmiştir. Ve bunun tam olarak neyi ifade ettiği de en iyi biçimde belirlenemediği gibi, içeriğinin oturmuş yeterli bir muhteva kazanması da çok geç olmuştur.

Barbarlığın zıddı olarak bu yeni terim, On Sekizinci yüzyılın Rasyonalist filozofları, popüler yazarları ve onların izinden gidenlerce, barışı, düzeni ve mutluluğu, insanlığın fikri ve edebi gelişimini ve aydınlanmasını sağlayacak çok önemli sistem ve düzenekler topluluğu olarak dillendirildi. Bu çerçevede Medeniyet teriminin, aynı zamanda hem ideal hem gerçek, hem akılcı hem doğal, hem nedenselci, hem gayeci bir durumu ifade ettiği belirtildi.”

Medeniyetlerin temel göstergelerini şöylece sıralayabiliriz:

1. Sağlıklı dünya görüşü.
2. Özgür düşünce
3. Yoğun bilgi birikimi.
4. İleri teknoloji.
5. Gelişmiş ekonomi.
6. Çoğulcu toplum yapısı
7. Güçlü devlet mekanizması
8. Adaletli yönetim.
9. Düzenli şehircilik ve mimari
10. Yaratıcı sanat
11. İyi işleyen kurumlar.

Medeniyetin temel göstergelerin başında devlet kurma iradesi gelir. Bir kültür eğer devlet kuracak güce erememişse medeniyet kurama imkânı elde edemez. Devlet kurmak demek, sistem kurmak demektir. Sistem kurmak demek kalıcı kurumlar tesis etmek demektir. Sadece müesseseler kurmuş olmak da yetmez. Aynı zamanda bir düşünce tarzı, bir dünya görüşü, bir varlık telakkisine de sahip olmak gerekir. Bu olmazsa yine bir medeniyetin kuruluşundan söz edemeyiz. O toplumun sağlıklı bir dünya görüşü, yeterli bir felsefesi, süzölmüş bir sanat anlayışı olması lazım. Bunların hepsi birlikte medeniyeti ortaya koyar.

²⁰. A. J. Toybee, A Study of History (ed D. C. Somerwell), I, 35.

Leo Strauss

Yetmişli yıllarda, Demir Perde'nin yıkılacağına, Sovyetler Bloku'nun dağılacağına ve Soğuk Savaş'ın sona ereceğine artık kesin gözüyle bakıldığı günlerde, 1937 yılında Nazi Almanya'sından kaçıp Amerika Birleşik Devletleri'ne sığınmış olan ünlü bir Ortaçağ felsefesi uzmanı, Leo Strauss, yeni bir tez geliştirmeye çalıştı:

Buna göre, bir uygarlık ancak karşıtlarıyla ayakta durabilir. Medeniyetler tarihine bakıldığında, medeniyetlerin yükseliş ve çöküş nedenleri araştırıldığında, alternatifi olmayan ve tek süper güç haline gelen uygarlıklar, kısa zamanda dinamizmlerini kaybetmeye ve yavaş yavaş duraklamaya başlıyorlar, sonra da çürüyüp yok oluyorlar. Uygarlıkları motive eden temel güç, “tarafdar” ve “karşıt”; “ben” ve “öteki” kavramlarıydı. “Öteki” olmadan benim ayakta durmam mümkün olamazdı. Çünkü mücadele, rekabet ve yarış olmadan bir yapının dinamizmini devam ettirmesi imkansızdı. Eğer, “öteki” yoksa onu var etmek de bana düşüyordu. Kısacası, bir uygarlığın ayakta kalabilmesi için, karşıtlarının bulunması, eğer karşıtlar yoksa o uygarlığın temsilcileri tarafından sanal karşıtların üretilip geliştirilmesi ve düşmanlar olarak ortaya çıkarılması zorunluydu.

Leo Strauss'a göre, Westfalya barış antlaşmasından (1648) bu yana dünyaya egemen olan uygarlık Batı uygarlığıydı. Birinci Cihan Savaşıyla Avrupa, kendi arasında bir çatışmaya girmiş ve bunun sonunda dünya egemenliğini ABD'ye kaptırmıştı. Böylece Batı uygarlığının temsilciliği misyonunu, ABD. devralmıştı. Ancak onun karşısında alternatif olarak Sovyetler Birliği çıkmıştı. İkinci Cihan savaşıyla birlikte Avrupa büsbütün klasik gücünü yitirmiş ve yerini iki süper güç almıştı. Şimdi de Sovyetler Bloğu dağılmak üzereydi. Tek süper güç olarak yalnızca ABD kalacaktı. Strauss'a göre işte bu nedenle ABD, Batı uygarlığının egemenliğini sürdürmek için gerekli tedbirleri almak gibi büyük bir tarihi sorumluluk altına girmiş bulunuyordu.

Pekiyi kimdi bu Leo Strauss?

20 Eylül 1889'da, Almanya'nın Hessen eyaletinde Marbourg yakınlarındaki Kirchhain kentinde dünyaya gelmiş olan Strauss, Hugo Strauss ve Jannie David isimli bir Yahudi aileye mensuptu. Strausslar, çocuklarına iyi bir Yahudi din eğitimi vermeye çalışmışlardı. Öğrencilik yıllarında Sionist politikayla da ilgilenen Leo, daha sonra felsefeye merak sardı. Marburg, Freiburg ve Hamburg üniversitelerinde yüksek öğrenim gördükten sonra, ünlü Kantçı filozof Ernest Cassirer'in yanında Felsefe doktorası yaptı. Bu arada Martin Heidegger'in derslerine devam etti.

1932'de Paris'te Marie (Miriam) Bernsohn ile evlendi. 1934'de İngiltere'ye gitti ve bir yıl sonra da Cambridge Üniversitesi'nde görev aldı. Hitler Faşizminin Avrupa'ya sarması üzerine 1937'de ABD'ye göç ederek Colombya Üniversitesi tarih bölümünde görev aldı. 1938-1948 yılları arasında politik bilimler dersi verdi. 1944'de Amerikan vatandaşı oldu. 1949'dan 1968 yılına kadar Chicago Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi Profesörü olarak görev yaptı. 18 Aralık 1973'de burada vefat etti.

İlk ve Ortaçağ felsefe geleneğine bağlı olan Strauss, modern düşünceye karşıt görüşleri benimsiyordu. Özellikle Aristo, Eflatun, Farabi ve İbn Meymun felsefeleriyle yakından ilgiliydi.

16 kitap ve 80 civarında makalesi bulunan Strauss'un başlıca eserleri şunlardır: Tabii hukuk ve tarih, Tiranlık üzerine, Machiavelli üzerine düşünceler, Kent ve insan, Felsefe ve hukuk, Maimonides, Antik ve modern Liberalizm, Platon Kanunları'nda delil getirme ve davranış, Siyaset felsefesi nedir? Siyaset felsefesi tarihi, Platon'un siyaset felsefesi üzerine incelemeler, Hobbse'un siyaset felsefesi, Spinoza'nın din eleştirisi, Nihilizm ve politika, Xenophanes'in Sokrat'ı, Sokrat ve Aristophanes, İşkence ve yazım sanatı, Politik rasyonlaizmin yeniden üretilmesi.

Strauss, Ortaçağ düşüncesinden, özellikle de Farabi ve onun etkisinde kalan ünlü Yahudi filozofu Maimonides'ten esinlenerek Farabi'nin el- Medinetü'l-Fazıla (Erdemli Şehir/Devlet) tezinden hareketle yeni bir siyaset felsefesi ve politika geliştirmeye çalışıyordu. Bununla da kalmıyor, Talmud'un yorumlarına dayanan Batını (esoterik ve exoterik) açıklamalarla modern düşünceye alternatif bir düşünce geliştirmeye çalışmıştı. Politik rejimler ve tiranlık konusundaki yeni yaklaşımlarıyla dikkat çeken Strauss, bireysel özgürlüklere fazla yer verdiği için modern liberalizmi eleştirmiş ve klasik Platoncu devlet görüşünü savunmuştur.

İşin ilginç yanı Arapça da bilen Strauss, bin yıldan fazla bir zaman sonra Farabi'nin Eflatun'un Kan unlar isimli eserine yazdığı özet üzerine şerh yazarak yorumlar yapan çağdaş Farabi şarihlerindedir.

Bu gün Straussçu ekol diye anılan, bazıları doğrudan onun derslerine devam etmiş öğrencileri olan, bazıları ise öğrencilerinin öğrencileri konumunda bulunan kişiler, Straussçu felsefeyi Baba ve Oğul Bush döneminde Amerikan dış politikasının merkezine taşımaya çalıştılar. Yeni Muhafazakarlar (Neo-Conservatistes) diye bilinen bu grup yönetimde şok önemli görevlere getirildiler.

Onun ünlü öğrencilerinden birisi, Wohhlsetter, Rend Corporation'da bazı Neo-Conservatistler'in hocası olmuştu. Bunlar arasında Bush yönetiminin önde gelen isimlerinden Richard Perle, William Kristol ve Paul Wofowitz sayılabilir.

Bilindiği gibi Paul Wofowitz, Allan Bloom'un yakın arkadaşı ve Wohhlsetter'in e damadıdır. Hatta Wofowitz'in birinci körfez savaşında özel telefonla aradığı ve bilgi verdiği ilk kişinin Allan Bloom olduğu söylenir. Allan Bloom, "Amerikan zihninin

tutulması” isimli eserinde, Amerika’nın çok kültürlü yapısını eleştirmiş ve Strauss’un görüşleri doğrultusunda yeni bir perspektif geliştirmeye çalışmıştır.

Strauss, 1967 yılında Chicago Üniversitesi’nden emekli olduktan sonra, bir yıl California Claremont Mens’te kalmış daha sonra ölümüne kadar (1969-1973) Maryland Annapolis’teki Saint John’s Koleji’nde dersler vererek buradaki Evangelistlerle birlikte çalışmalarını yürütmüştür.

Allan Bloom’un yakınlarından Lewis Scooter Libby, Başkan Yardımcısı Dick Cheney’nin ulusal savunma danışmanları arasında bulunmakta idi.

ABD’deki önde gelen Straussçular arasında Allan Bloom, Seth Bernadette, Thomas Pangle, Leon Kass, Harry V. Jaffa, Martin Diamond, Ralph Lerner, Josef Cropsey, George Anastaplo gibi isimler yer almaktadır. Ayrıca Yüksek Mahkeme üyesi Calarence Thomas, Hakim Robert Bork, Yeni muhafazakar görüşün propagandisti ve eski Dan Quayle’in bürosunun başkanı olan William Kristol ve aynı dönemde ulusal Güvenlik Dairesi’nde birlikte çalıştıkları Carnes Lord, eski eğitim sekreteri William Bennet, National dergi’nin yayıncısı William F. Buckley, Reegen dönemi yönetim bürosu sorumlusu Alan Keyes, Beyaz saray Bio-ethic kurulu başkanı Francis Fukuyama, General John Aschroft, Clinton döneminde iç güvenlik yönetimi sorumlusu William Gaiston yer almaktadır.

Strauss’un öğrencileri 20 yıla yakın bir süre Amerikan güvenlik ve dış politikasında etkili oldular.

Ünlü “Medeniyetler Çatışması” tezinin sahibi, Samuel Huntington ile İrwing Cristol, Norman Podhoretz, Seymour Martin Lipset, Danielle Belle, Jeane Kirkpatrick, James Q. Wilson da bunlarla aynı görüşü paylaşmaktadırlar. 11 Eylül’den sonra bu kervana, Musevi asıllı bir başka ünlü, Osmanlı tarihi ve Ortadoğu uzmanı Bernard Lewis de katılmış bulunuyor.

Şüphesiz ki bu grup tarafından gündeme getirilen “Medeniyetler Çatışması” tezi, “Ulusal Savunma Konsepti” ve “Büyük Ortadoğu Projesi” adı verilen yeni hegemonik kavram ve konseptler, On sekiz ve On dokuzuncu yüzyıl Emperyalizmi’nin yeni versiyonlarından başka bir şey değildi.